

ПОЕТИКА ПРОЗЕ СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ

Зборник радова са научног скупа с међународним учешћем Нова читања Светлане
Велмар-Јанковић одржаног у организацији Центра за наратолошке студије
Универзитета у Нишу
(У Нишу, 2. 12. 2022)

ПОЕТИКА ПРОЗЕ СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ

Зборник радова са научног скупа с међународним учешћем Нова читања Светлане Велмар-Јанковић одржаног у организацији Центра за наратолошке студије Универзитета у Нишу
(У Нишу, 2. 12. 2022)

Уређивачки одбор

Проф. др Јован Делић, дописни члан САНУ

Др Љиљана Бањанин, редовни професор у пензији, Department of International Languages and Literature and Modern Cultures, University of Turin

Проф. др Мата Андреић, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, Universitatea de Vestdin Timișoara

Проф. др David A. Norris, редовни професор у пензији, University of Nottingham

Проф. др Владислава Рибникар, редовни професор у пензији, University of Nottingham

Проф. др Горан Максимовић, Филозофски факултет, Универзитет у Нишу

Проф. др Драгана Вукићевић, Филолошки факултет, Универзитет у Београду

Проф. др Сања Мацура, Филолошки факултет, Универзитет у Бањој Луци

Проф. др Драган Бошковић, Филолошко-уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу

Др Валентина Седефчева, Филологическият факултет, Великотърновски университет

Доц. др Александар Костадиновић, Филозофски факултет, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици

Проф. др Снежана Милосављевић Милић, Филозофски факултет, Центар за наратолошке студије, Универзитет у Нишу

Др Јелена Милић, Центар за наратолошке студије, Универзитет у Нишу

Уреднице

Проф. др Снежана Милосављевић Милић

Др Јелена Милић

Рецензенти

Др Славица Гароња (Крагујевац)

Др Драган Бошковић (Крагујевац)

Др Драгана Вукићевић (Београд)

Др Мирјана Илић (Ниш)

Др Слађана Илић (Београд)

ПОЕТИКА ПРОЗЕ СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ

Зборник радова
Поводом деценије од смрти Светлане Велмар-Јанковић
(1933–2014)

Уреднице
Проф. др Снежана Милосављевић Милић
Др Јелена Милић

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
Центар за наратолошке студије

СЦЕРО ПРИНТ
Ниш, 2024.

У ТРАГАЊУ...

РОМАН ЛАГУМ СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ²

У раду се проучавају књижевни поступци којима ауторка романа *Лагум*, приказујући личну и породичну судбину главне јунакиње на фону преломних (историјских) догађаја у деценијама пре, током и након Другог светског рата па све до тренутка у ком се сустичу њена многобројна *сада*, оживљава минула времена, као и наслаге које та времена са собом носе: социолошке, политичко-идеолошке, језичке, етичке, естетичке... Реч је о модерно конципираном роману, који спаја два опречна стваралачка начела – документарност и субјективност. Наиме, посредством интимне белажнице јунакиње Милице Павловић прати се њен ток свести – самоспознавање кроз моралне и интелектуалне дилеме, док значајан документарно-историографски слој доводи у питање историјску Истину победника.

Посебна пажња посвећена је ја-приповедачу, тј. записивачу, односу приповедне инстанце и приповедачког *сада* (схватању темпоралности у рикеровском смислу), и указано је на значај „бочних тема“ и есејистичког тока романа приликом јунакињиног трагања за изгубљеним временом: на приче (о) речима (језику који нестаје и језику који настаје), на „каталожке приче“ о улицама и прошлости Београда (које ће се даље развијати у приповедној и есејистичкој прози Светлане Велмар-Јанковић све до монографије *Канија Балкана*), о *савременицима* и *сродницима*, *уклетницима* и *изабраницима* (културним и јавним радницима о којима ће ауторка писати и у својим огледима), на рефлексije о општим и конкретним проблемима ликовне и примењене уметности, те наратив о личности/ лику и делу сликара Саве Шумановића. Будући да је прототип главне јунакиње мајка списатељице, истовремено и један од најмодернијих женских књижевних гласова који су се у нашој књижевности јавили накратко између два рата, *Лагум* и својом темом и својим поступцима представља својеврсан књижевни омаж заборављеној књижевници Мими Вуловићевој. На овај начин Светлана Велмар-Јанковић остварује дијалог с модерном књижевном традицијом – општом (В. Вулф) и националном (И. Секулић), али и истиче грб свог порекла на генеаложском породичном и књижевном стаблу.

¹ becejskim@gmail.com

² Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број 451-03-47/2023-01/ 200020 од 3. 2. 2023. године.

Посматрајући роман *Лагум* у контексту „породичне трилогије/ тетралогije“ (роман *Ожиљак*, аутобиографско-мемоарска проза *Прозраци* и *Прозраци 2*), те целокупног књижевног опуса Светлане Велмар-Јанковић, ауторка рада истиче у њему зачета и/ или развијена по-етичка начела и чворишта списатељице. Отуда је наслов чувеног дела М. Пруста у наслову рада употребљен перифрастички – као ознака једне од њених кључних поетичких особина.

Кључнеречи: култура сећања, сведочење, психолошки роман, документарност, трагање за изгубљеним временом, Београд, Сава Шумановић, приче (о) речима, интертекстуалне везе, 1984

Истински књижевни полиграф и неуморни културни посленик, Светлана Велмар-Јанковић је као мало који писац српске књижевности достигла склад животне и стваралачке филозофије. Чврсто утемељивши своје стваралаштво и свој рад на *култури сећања*, она је ту културу уздигла на ниво поетичког и етичког императива. Поучена животним и историјским искуством, и обдарена истанчаним слухом колико за хуј минулих времена толико и за дамаре своје епохе, списатељица култури сећања придружује свест о важности сведочења и сопственој улози сведока. У њеном књижевном делу могу се уочити два међусобно испреплетана тематска тока, најбоље видљива у романима: први прати личну, тј. породичну, а други националну историју, односно – будући да потка историје „лелуја у изабраном раздобљу, и дозвољава да је тумачите на различите начине“ (Велмар-Јанковић 2012: 6) – романиране биографије најзначајнијих личности из националне историје, кроз чију су призму сагледани велики историјски и политички догађаји и њихови актери.³ Она развија своје опсесивне стваралачке теме и поетичке особености следећи два наизглед опречна начела: документарност и субјективност. Документи су ту да књижевном делу удахну мирис и дах епохе, да призову сећање и да ограние домишљање, док субјективност, као неминовни пратилац њене дубоке загледаности у унутрашњи свет личности и ликова које гради, као и у сопствено биће, подстиче домишљање онога чега у историјским изворима и документима нема и не може бити.⁴ Списатељица и експлицитно истиче

³ „Отуда је историја за мене само оквир и те потке и тог плетива на које могу да се, делимично, ослоним док гледам у себе и у људе око себе: мене интересује на првом месту човек и његова судбина у времену у којем је живео или у којем сада живи. [...] Збивања о којима говоримо, односно пишемо, само су оквири у којима трагамо за смислом људског постојања“ (Велмар-Јанковић 2012: 6).

⁴ Када је реч о (ауто)биографској – дневничкој и мемоарској прози, један од најкомплекснијих проблема јесте однос између стварног и домишљеног. Иако су жанровски одређени као *сећања*, тј. аутобиографско-мемоарска проза, *Прозраци* и *Прозраци 2* током спонтаног чина читања делују као природни наставак *Лагума* –

тај монтењевски став да спознавањем себе долазимо до најважнијих сазнања о човеку, његовој суштини и његовим менама, о тајанственим покретачима његове психе, емоција и поступака (Велмар-Јанковић 2012: 6–7).

Занимљиво је да су поменути поетичка и етичка начела, као и већина књижевних поступака Светлане Велмар-Јанковић, са више или мање успеха остварена или бар назначена већ у њеном романескном првенцу *Ожиљак* (1956),⁵ прерађеном 1999. године, а потпуно развијена у другом по реду роману, *Лагум* (1990). Књижевно сазревање, које подразумева велику самокритичност, рад на уобличавању израза и усавршавању техника приповедања, објашњава толики временски распон између ова два романа прве тематске линије.⁶ Бочне теме, које су у *Лагуму* присутне или као есејистички/ наративни токови, или као медаљони о језику, уметности, књижевницима и сликарима, (заборављеним) историјским личностима и догађајима, споменицима културе и улицама Београда – града што у жанровски разноврсним књигама С. Велмар-Јанковић постаје посебна врста књижевног јунака, представљају етимоне њених будућих књига и провејаваће кроз све њене романе.⁷ Оне су обележја временâ која јунакиња *Лагума* евоцира, илуструјући промене у системима уметничких и моралних вредности, али и неке вредносне константе (на

како тематски и стилски, тако и вредносно – те доводе у питање и онако флуидну границу између жанрова мемоара и наративне прозе, тачније између *истине* мемоара и аутобиографски засноване наративне прозе (в. Бојанић Ћирковић 2022). Тако, на пример, Жежељ Коцић истиче да су *Прозраци* „својеврсна романсирана аутобиографија“, а потом их одређује као роман (2012: 107, 109), с правом примећујући да у прози С. Велмар-Јанковић „различити жанрови се не само сусрећу и укрштају, већ и конструишу и деконструишу“ (2012: 108).

⁵ Списатељица сведочи да је писање *Ожиљка*, иако је подразумевало чепркање по сопственим ранама и траумама, представљало и неку врсту психолошке терапије – ослобађање од мора из ране младости, и истовремено драгоцену списатељско искуство у успостављању емоционалне дистанце (Велмар-Јанковић 2012: 8–9).

⁶ *Лагум* је неспорно најбољи представник прве тематске линије, и уз *Бездно*, који припада историјској линији и овенчан је престижном Ниновом наградом за 1995. годину, и најбољи роман ове списатељице. Роман „Нигдина“ (2000), који само делимично припада породичној линији, несумњиво је најслабији роман С. Велмар-Јанковић, уз напомену да је његов документарно-историографски слој веома значајан када је у питању култура сећања.

⁷ Чак и наслови будућих књига С. Велмар-Јанковић садржани су у овом роману: *нигдина*, *белешке/ записи у песку*, *бездно* (в. *Лагум* 2013: 34, 91, 130, 224).

Како би читалац лакше пратио развој опсесивних тема и поетичких особености списатељице, уместо уобичајеног парентетичког навођења презимена ауторке, у изворима ћемо наводити наслове цитираних књига.

пример, естетизам, самосвојност и модерност сликара Саве Шумановића који уметности подређује живот, и који и својом уметношћу и својим животом постаје парадигма страдања предратног грађанског сталеза, насупротив наступајућој ангажованој уметности соцреализма, код које је све подређено Идеји, а коју у роману представља комуниста и сликар Павле Зец, лик грађен према личности Ђорђа Андрејевића Куна; интересовање српске грађанске класе за стари намештај 18. века, посебно за енглески „Чипендејл“ стил – *Lagum* 2013: 80–85; *passim*, а нарочито поглавље „Салон“).

У роману *Лагум* приказана је драматична лична и породична судбина госпође Милице Павловић на фону преломних (историјских) догађаја у деценијама пре, током и након Другог светског рата. Као представница високог грађанског друштва и интелектуалне елите – прокажене буржоазије, супруга некада уваженог универзитетског професора историје уметности, а током рата помоћника министра у квислиншкој Недићевој влади, „народног издајника“, јунакиња достојанствено сноси своју судбину у периоду комунизма, када јој је конфискована сва имовина (укључујући и породичну библиотеку), одузето право на рад, и када се са својом децом нашла на рубу егзистенције.⁸ Образована у Паризу и Београду у духу најбоље европске и националне културне традиције, она је и сама, поред филолошког, обдарена префињеним естетским чулом, које показује у свакој прилици и неприлици. На пример, када јој одузимају већи део стана и додељују некадашње просторије за послугу, госпођа Павловић брине о уметничким сликама! Она одлази у склониште у високим потпетицама, она не престаје да лакира нокте и да носи шешир и кожане рукавице ни онда када су такве навике провоцирале погрдна добацивања руље, избацивање из редова и трамваја (сцена која има документарну основу – *Prozraci* 2, 2016: 44), она се сећа како је њен супруг био нескладно одевен онога дана кад су га одвели.⁹ Чак и са сељачком марамом, у њој сви препознају *госпођу* – што је, уместо врлине, у изврнутом систему вредности новог комунистичког поретка, имало да значи: буржујку осуђену на пропаст.

⁸ Ликови Милице и Душана Павловића грађени су прилично верно према историјским личностима родитеља Светлане Велмар-Јанковић, чијим је сенима роман и посвећен – Милице (Мими) рођ. Вуловић, и саме заборављене књижевнице која се јавила накратко између два светска рата, и књижевника Владимира Велмар-Јанковића – уз нека борхесовка измештања, прерасподелу и одступања на нивоу чињеница (на пример, у роману је отац убијен, док је у стварности емигрирао и једва умакао међународној хајци).

⁹ „[...] све то није ишло једно с другим, негде се, у промицању времена, изгубио сваки ред и укус“ (*Lagum* 2013: 18).

Испричан у првом лицу једнине, као „читање“ интимне бележнице коју остарела јунакиња завештава једном од инквизитора свога мужа, „Мајору у пензији“, *Лагум* се по форми мало разликује од романа тока свести. О томе најпре сведочи нелинеарно приповедање – преплитање неколико временских перспектива кроз које је представљен јунакињин силазак у *лагум* сопствене свести и подсвести: морално и емотивно преиспитивање, сусрети са Злом, доживљаји издаја (својих и туђих – в. Капон 2008: 90) и праисконске таме, откривање сопствених грешака и заблуда на путу непрекидног самоспознавања. Она чак и промишља технику тока свести, што представља својеврсан „миг“ њеном прототипу, књижевници Мими Вуловићевој.¹⁰ Аутопоетичка промишљања о принципима трагања за изгубљеним временом, расута су, видећемо, по читавом роману. Свако од пет поглавља именовано је неким „ленгером“ око ког су усидрена јунакињина сећања – било местом и догађајем, било хуманизованим предметом-симболом: 1. Бакалница, 2. Изложба, 3. Салон, 4. Скривалиште, 5. Сточић. Од тога се чак три именовања односе на уметнички догађај и предмете примењене уметности.

Оно пак по чему се роман *Лагум* разликује од уобичајене поетике романа тока свести јесте догађајност; док су наративни оквири код највећих писаца романа тока свести (В. Вулф, Џ. Џојс и др.) најчешће тривијалне радње, ако их уопште има, у *Лагуму* су то веома значајни догађаји – како у животу јунакиње, тако и у савременој историји.

Прве белешке Милице Павловић односе се на новембар 1944. године, када представници нове комунистичке власти у ослобођеном Београду (дотода кућепазитељ, бакалин и *наша* Зора) одводе њеног супруга у смрт, а прекидају се и настављају темпом што диктира сећање – уметнутим временским перспективама које су обележили други значајни породични и историјски догађаји. На пример, јануар 1942, када њен супруг приступа Недићевој Влади народног спаса, што је моменат духовног разлаза и почетак ћутања међу супружницима; њихов разговор у зиму 1942/1943, када јој је понудио објашњење своје идеологије и свесне жртве, јер „време суштинске свирепости“, претворило је у прах и пепео морална мерила европеизираниог грађанског друштва:

¹⁰ Угледајући се на књижевнице из стране (В. Вулф) и домаће традиције (И. Секулић), у својих неколико радова објављених у часопису *Мисли* (који је тада уређивао Сима Пандуровић, а потом Ранко Младеновић), нарочито у авангардној приповеци „Немир између четири зида“, Мими Вуловићева остварује за то време веома модерну технику тока свести (Бараћ 2012: 57). То ће С. Велмар-Јанковић постићи већ у *Ожиљку*, представљајући кроз фокализацију девојчице запрете однемо између свесног и несвесног, између њених патњи и емпатичких осећања – „дарова“.

„Врло је zgodно бити пун врлина ако ти живот то допусти – али шта ћемо ако те стави пред избор између чувена два тамна вилајета? Зашто не изиђете, драга госпођо, из своје куле у Доситејевој 17 у коју сте се зазидали од срамоте пред мужевљевом издајом, и не отиднете до обале, савске рецимо, да проћаскате са рибарима, оним што чакљама свакодневно извлаче надуте лешеве уместо риба?“ (*Lagum* 2013: 45)

Све то она тада није хтела или није могла да разуме, да би у онима *сада* након његовог одласка почела да схвата страшан избор који му је живот наметнуо.¹¹ Нарочито схвата у јесен 1984,¹² када су и настале белешке у плавој фасцикли коју јунакиња крије од своје кћери. То је тренутак када се сустичу многобројна *сада* њених сећања и њених кајања што је супруга „издала“ на том страшном путу саможртвовања (*Lagum* 2013: 49).

Још једна значајна временска перспектива је и нараторкино *сада* у ком тренутак сећања из јесени 1984. оживљава оно *сада* у јуну 1941. или 1942, када је једини пут сишла до бакалнице понизног и услужног Јерменина, који ће у новембру 1944. свући своју маску и постати комунистички мајор – сусрет, видећемо, судбоносан више за Јерменина-мајора него за госпођу Павловић; *сада* што оживљава њен боравак у Паризу 1928, када се, тек удата, први пут срела са шидским сликаром Савом Шумановићем и платном „На купању“, које ће постати алегорија њеног унутрашњег „блеска“ у трагању за Сопством (в. Рикер 2004);¹³ *сада* из несталог времена 1930. године, када је доживела највећу блискост, сједињење бића са својим супругом; *сада* 3. септембра 1939. – почетак Другог светског рата, који је обележило велико удвајање њеног бића и велика изложба Саве Шумановића у Београду; *сада*

¹¹ То објашњење има документарну подлогу – два епистоларно интонирана есеја која је Владимир Велмар-Јанковић послао у Канаду уз писмо рођаку Гојку, завештавши их својим кћерима, поготово у Прилогу 1, „Драги господине“, можда упућеном Николају Велимировићу (уп. *Lagum* 2013: 44–52; *Prozraci* 2: 345–377, 377–409).

¹² Реч је о значајној цитатној алузији на познату Орвелову књигу *1984*. (2010) посвећену тоталитарној власти и њеном систематском прекрајању историје, која се призива као „Орвелова година“ на неколико места у роману, као и на последњој страници; то је, симболички, и година смрти јунакиње *Лагума*.

¹³ Значај поетике, као и животне филозофије овог сликара за психолошко сагледавање личности јунакиње морао би бити тема засебног рада. Аполитичност, учтивост, господственост, хиперсензитивност, светлост и слављење живота насупрот личној несрећи, времену зла и опште ерозије вредности, које и Сава Шумановић и Милица Павловић наслућују неким посебним чулом, заједничке су особине ових јунака.

у новембру 1947, када је и она „колаборирала“ преводећи под лажним именом јер нико није смео да је запосли, али истовремено и ницала „са својим преводом, осмишљена изнутра, оспособљена за живот“ (*Lagum* 2013: 112).

Приповедни ток бележнице повремено смењују дописане реплике и коментари који откривају поглед на догађаје са тачке гледишта остарелог комунистичког мајора, безнадежно заљубљеног у једну буржујку; мајора некада аскетски оданог идеји једнакости и Револуцији, а потом човека срушених идеала; мајора који је *оног дана* у бакалници спознао истинску духовну и физичку лепоту – калокагатеју или, речено савременијим језиком, лепоту *лепог бића* (Стојановић 2003) и до смрти остао опчињен њоме:

„Застала је код отворених врата. На светлости су се оцртавали њени обриси. Лелујави. Закорачила је. Прилазила. Блештала. Клањао сам се. Дубоко. Да се заклоним. Гледала је у мене. Читала. Проницала. Призивала заборављеног дечака. [...] Сад је нестварна појава из прича била у бакалници. Тако је дечак осећао. Ни ходала. Ни стајала. Лебдела. Тражила квасац. Најлепше створење које смо икад угледали. Дечак и ја“ (*Lagum* 2013: 28–29).

Трећа приповедна инстанца, екстерни приповедач, јавља се само у неколико напомена, и то у својству приређивача рукописа.¹⁴

Јунакиња трага за прохујалим временом прустовски призивајући сећања: кроз укусе, мирисе, боје и облике, кроз додире и емоције, покрете руком, кроз нестале куће и улице Београда; или јој тренутак неке од садашњости врати „опет једна зима са жутим, косим сунцем“, преклапање датума, прелиставање старих и нових бројева дневне штампе („Политике“)... Лупкајући прстима по „Чипендејл“ сточићу, она призива старе ритмове, будући да „свачији живот, изгледа, има своје предмете-знакове“ (*Lagum* 2013: 247).

Милица Павловић свет доживљава интуитивно, а време феноменолошки (в. Riker 1993); њено дубоко духовно сродство са сликаром Савом Шумановићем засновано је првенствено на интуитивном препознавању добра и зла у људима. Она не верује у случајности него у постојање тајних, суматраистичких веза јер, како је у критици већ примећено (Пантић 2012: 166), све што се догађа у садашњости има своје разлоге у прошлости:

¹⁴ Нпр. „(Додато рукописом, вероватно мајоровим: *Напомена Милице Павловић.*)“ (*Lagum* 2013: 169).

„Тако су два *сада*, прво из почетка септембра 1939, а друго, ако се добро сећам, с краја априла 1979, дакле два *сада* која су се догодила у размаку од готово пуних четрдесет година, стала непосредно једно уз друго, огледала се једно у другом, истичући само своје сличности. А оне су, те две сличности, спајале те две групе начичканих глава, искошених, групу оних већ нестварних, са Шумановићеве изложбе, и групу ових, остварених заувек, на Пикасовом цртежу, спајале и та два жива додира руке, оба уплашена, Шумановићев и мога сина, и тако потпуно поништавале одсек времена од четири деценије прострт између та два *сада*, откривале смешно ништавило поделе на прошло и на садашње, гониле ме да и чулима појмим да има само *сада* које је заустављено у простору трајања јер је постало вечно и *сад* које протиче ка заустављању, које је *сад* заустављено“ (*Lagum* 2013: 67–68).

Док мајор признаје само садашњост постојања, госпођа Павловић зна да без сећања на прошлост није могуће разумевање садашњости – ни личне, ни колективне; она познаје своје порекло и системе вредности иза којих стоји, ма како они били неприлагођени егзистенцијалном тренутку; она је уверена у бесмисленост подела на прошло и садашње: прошлост није прошла ако постоји/ оживљава њено *сад* у нама.¹⁵ Њена евокација прошлости није просто сећање на догађаје и ситуације, већ њихово поновно проживљавање са искуством садашњости. Прустовски, односно јунговски улазећи у некадашњу себе, госпођа Павловић трага за својим Сопством на исти начин као и Светлана, јунакиња *Прозрака* (2004: 259; в. Жежељ Коцић 2012: 113). За семантику ових књижевних јунакиња пресудни значај има категорија прошлог, схваћеног феноменолошки: *сада* је већ промишљено прошлим и тек у спреси с њим остварује свој смисао. Али у овоме *сада* које траје оне умеју да наслуте и оно *сада* што тек долази (в. *Lagum* 2013: 28).

Госпођа Павловић је опседнута симболиком бројева и, нарочито, датума прошлих и садашњих, за које је уверена да се преклапају и огледају једни у другима по некој космичкој логици, и да, иако неразговорни, „укопани као судбинске међе, у том субјективном времену“, нешто поручују

¹⁵ „[...] а ја сам, у прелому те ноћи која се догађала пре скоро четрдесет година али која постоји и *сад*, иста, у мени, јер могу да осетим сваки њен трептај, боју, облик, звук, смисао, ја сам хватала, и то не само очима или слухом, него и мишићима, кожом, целим телом, поруке које су стизале од тих људи, од предмета, од ваздуха одједном испуњеног енергијама отпора и претње, страха и надмоћи, енергијама које су се ковитлале и усијавале, многобројне, као моћно, блиставотамно, немушто клупко“ (*Lagum* 2013: 20).

(*Lagum* 2013: 247). Записи за које је мислила да се односе на новембар 1944. постају тако „записи о разним месецима разних година, највише о новембрима, али и о септембрима, јануарима и јунима, згуснутим у таму, и о људима који су ишчезавали, ишчезли у тим тамама, дакле ни о чему“ (*Lagum* 2013: 129–130). Свесно истражујући и уписујући своје субјективно време на позадини линеарног, она је граничник који својим приповедањем одређује прошлост, јер „ниједан датум, како објашњава Рикер, није сам по себи ни садашњост, ни прошлост, ни будућност већ ће то постати само ако постоји говорник који својим говором одређује садашњост“ (Угреновић 2012: 101–102; уп. *Lagum* 2013: 166–167):

„Куцкам по сточићу, као и некад, стари се ритмови враћају у врхове мојих старих прстију, тешко али се враћају, куцкам по сточићу и питам се: какав треба да је однос према том такозваном субјективном времену које парчићима живота, сачуваним у сећању, даје измењене облике већ самим тим што им мења трајање? Не знам. И то субјективно време је, ваљда, као и парчићи, као и сећање, један од суштинских састојака живота“ (*Lagum* 2013: 244).

Мада свом читаоцу не казује увек јасно шта су промишљања и сазнања која припадају прошлом *сад*, а шта она која је уградило време других *сад*, јунакиња жели да му стави до знања како „слаже времена“ (Пантић 2012: 166): „то *сада* које тако живо изазивам у овом *сад* које промиче, припада давно прошлом времену, оном пре четрдесет година, плусквамперфекту стварности“ (*Lagum* 2013: 28). *Слажући* времена она, заправо, *слаже искуства*: „Садашњост је тако збир претходних искустава, лично трајање у времену које заправо и јесте постојање“ (Жежелј Коцић 2012: 110). Технику приповедања када се о догађајима и унутрашњим стањима јунака приповеда поступком самооткривања, те када приповедач „из садашњости пројектује своја искуства и искуства епохе у прошло време“ – тзв. „знање о 'прошлој будућности'“ (Угреновић 2012: 91) – приказујући не само историју као поновљиву чињеницу, већ и поновљивост чињеница и искустава у интимном животу појединца, С. Велмар-Јанковић ће успешно применити и усавршити у романима који припадају историјској линији, односно у својим „историцистичким“ наративима (в. Угреновић 2012: 85).

Свесна да сећање није просто репродуковање догађаја, ситуација и осећања, већ естетизовано и најчешће иконичко представљање оних њихових сегмената који су се отели ништавилу заборава или који су допуњавани комадићима саопштених туђих сећања, она не претендује ни на постојаност својих сећања, нити на објективност када о догађајима сведочи или суди (*Lagum* 2013: 122). Али оно што би се сматрало поузданим

у оваквој врсти бележака, то је искреност њиховог аутора и када слути, и када сумња, и када преноси своја осећања.

Својим промишљањима јунакиња и ја-нараторка најпре се креће у оквиру прустовски схваћеног, субјективног времена, потом се приближава Борхесовој сумњи о постојању трију временских димензија, али насупрот борхесовском схватању да је простор део времена,¹⁶ да би се на крају прикључила и савременој, тзв. фукоовској просторној парадигми реактуализованој познатим есејем „Друга места“, према којој је време део простора – и унутрашњег и оног спољашњег, „којим смо заведени да у њега изађемо из себе, у којем се одвија ерозија наших живота, нашег времена и наше историје“ (Фуко 2017).

„Неретко ми изгледа да причу о слојевима времена у ствари измишљам, подложна, и ја, једној стереотипној идеји преузетој из такозваног општег начина размишљања, идеји о времену које мора да је слојевито. Којешта: постајем све сигурнија да никакви слојеви не постоје кад су слике које призивам из времена што је простор остале толико незамагљене. Живи призори који се примичу на позив и на позив.“

Као, на пример, ово *сада* из марта 1943, у којем се часком нађем мада сам, *сад*, одмакла за четрдесет година. Али, ево ме.

(О којој је то мени реч? Да ли то ова стара жена од осамдесет прилази оној још унеколико младој од тридесет и девет, или она још унеколико млада хита овој старици?)“ (*Lagum* 2013: 158–159).

Примери оваквих аутопоетичких промишљања расути су по целом роману, те за илустрацију наведених ставова њихово детаљно набрајање не би имало смисла. Уместо тога, скрећемо пажњу на најважније „бочне теме“ којима се оживљава нестало време, на приче-есеје које теку паралелно са судбином Милице Павловић, будући да су од ње неодвојиве: на причу (о) речима, тачније есеј о језику који нестаје и језику који настаје, причу о уметности и судбини сликара Саве Шумановића, који у овом роману добија прави *hommage*, те причу о Београду, која као паралелни ток тече у свим њеним романима и мемоарској прози, док у први план избија у

¹⁶ Поред тога што није веровао у постојање прошлости (она је већ *била*), ни будућности (она *још није*), Борхес није веровао ни у садашњост, будући да се она неповратно креће ка прошлости. У чувеним есејима-студијама о времену („Историја вечности“, „Ново оповргавање времена“, „Циклично време“ и предавању „Време“, 1978) истицао је да је човек заточен у времену, да простор није супротност времену него његов део, једна од епизода времена, „инцидент у времену“, јер многим областима бића простор и није потребан (Борхес 1996).

књигама *Дорћол*, *Врачар*, (*Гласови*), *Капија Балкана*, *Очаране наочаре*, *Затиси са дунавског песка*.

Уз напомену да у семантички и симболички многослојном роману какав је *Лагум* свака од ових прича завређује засебан рад, осврнућемо се, колико нам простор дозвољава, на причу (о) речима, чија је основа разапета још у роману *Ожиљак*, а почиње да тече већ на првој страници романа *Лагум*. Опсесија Милице Павловић речима, оним што носе и што крију, њиховом бојом, звуком и темпом, енергијом и несвесним говорника, а поготово језиком који нестаје и језиком који настаје, открива семантичке наслаге времена и у речима: социолошке, поличко-идеолошке, етичке, естетичке... Предратни *џакови* и послератне *вреће*, предратна *бакалница* и потоња *продавница* немају исто значење за филолошки истанчани слух: „*продавница* је део речника који су донели партизани. *Продавница* није подразумевала власника, *бакалница* јесте. У годинама којих се сећам као својих, нико од нас не би ни рекао ни написао *вреће* или *продавница*“ (*Lagum* 2013: 11–12). Слично је и са речима *служавка*/ *кућна помоћница*, *шифоњер*/ *ормар*, *хаузмајстор*/ *кућеназител*/ *настојник* (*Lagum* 2013: 15), *веш* и *рубље* (*Lagum* 2013: 39), *хамал* и *амал*/ *амалин* (*Lagum* 2013: 103) итд. Речи које су се изгубиле из употребе постају лозинке којима јунакиња призива прошлост и мртве који су јој били драги: „Ако бих, видиш, употребила израз *собна хаљина* уместо речи *шлафрок*, не бих могла да призовем ниједно од оних *сада* у којима разговарам са баком“ (*Lagum* 2013: 152–153). Али *шлафрок* није само реч-лозинка него и ствар-лозинка: „Ако је реч *шлафрок* била лозинка да се призове нестало, ствар *шлафрок* је била могућност да се осети нестало“ (*Lagum* 2013: 152–153).

Пошто речи носе обележја друштвених група и владајућих слојева, речник једног времена увек је затрован политичким фразама специфичним за идеологију и образовање владајућег друштвеног слоја. Изузетну филолошку истанчаност и приповедачко умеће С. Велмар-Јанковић показује уочавајући обележја тог муцавог Новојезика који су донели комунисти – осиромашеног језика тоталитарног друштва о коме је писао и Орвел у књизи *1984*. (в. цитирану белешку Јерменина-мајора приликом јединог уласка госпође Павловић у бакалницу); јер „језик исказује истину и када је прерушава“ (*Lagum* 2013: 30). Рефлексије о Новојезику, а нарочито есеји о раслојавању језика на примерима употребе и нијанси значења личних и присвојних заменица, несумњиво припадају најбољим страницама романа *Лагум*:

„Оно што је прво падало у очи, бар мени, то је надмоћна употреба заповедног начина, императива. Као друго се издвајало свођење личне заменице за друго лице једнине на само један облик, на *ти*. Протерана

и, најденом, чак и прокажена, лична заменица *Ви* је за неколико дана готово потпуно нестала из новог језика: био је преостао само облик *ти*, и то онај писан малим почетним словом. Постајало је све јасније да се у новом језику дозвољава искључиво употреба ове заменице, и то у име идеје о једнакости међу људима. Наиме, приврженици Идеји изгледа да су били убеђени да се између две људске јединке које се међусобно ословљавају са *ти* аутоматски успоставља и једнакост сваке врсте. Сматрали су такође да однос између оних јединки које се међусобно ословљавају са *Ви*, или од којих је једна ословљена са *Ви* а друга са *ти*, такође аутоматски подразумева не само удаљеност и неприсност, значи недругарство, него и идеолошку друкчијост и друштвену неједнакост. Укратко, класну изопаченост“ (*Lagum* 2013: 184).

Још један начин којим се у *Лагуму* оживљава протекло време јесу „каталожке приче“ (Lotman 1976: 308). Поред поменутих, кроз овај роман „пролази“ још читава галерија ликова – историјских личности које су обележиле српску културу и историју, као и живот у престоници између два светска рата – галерија која ће се још увећати у мемоарској прози С. Велмар-Јанковић. Реч је пре свега о уметницима и интелектуалцима (писцима, сликарима, критичарима, универзитетским професорима...), али и политичарима и државницима (Криста Ђорђевић, Александар Дероко, Тодор Манојловић, Милан Дединац, Моша Пијаде и др.), од којих су многи страдалници: од судбине, друштва, тоталитарних режима, идеала, сопствене савести. Ауторка не дозвољава да се то заборави.¹⁷ У доба ерозије српске културе, и кнез Михаило међу њима пројаше својим тргом „кроз белу пустињу, и он сав црн“ (*Lagum* 2013: 173) – и као опомена једног просвећеног и племенитог владара који је сневао о европској Србији градећи Београд као модерну културну престоницу, и као металептички гласник романа *Бездно*.

* * *

Милица Павловић није само пристрасни сведок сопствене породичне драме. Њој је списатељица доделила и улогу културног и моралног сведока (страдања интелектуалаца и других представника грађанског друштва од стране комуниста после Другог светског рата, конфисковања и присвајања њихове имовине, девастирања културног наслеђа српског народа током нацистичког бомбардовања – о коме се говорило, али и савезничког

¹⁷ О некима од њих, писцима, С. Велмар-Јанковић ће писати и у својим књигама огледа, индикативно насловљеним: *Савременици* (1967), *Уклетници* (1993), *Изабраници* (2005), *Сродници* (2013).

бомбардовања – о коме се ћутало) – мисију коју ће у роману „Нигдина“ доделити њеној кћери Марији као савременику НАТО агресије и страдања Београда у последњој години тог кобног 20. миленијума, и коју ће и сама испуњавати доследно и предано све до смрти. Нису случајно последњи пасуси *Лагума* посвећени поузданости сведочења. Наиме, јунакињина сен јавља се да исправи један детаљ у мајоровом добровољном сведочењу о њеној сахрани, детаљ неприметан за оне који постоје само у садашњости:

„Није то почела да пада никаква киша. Надолазила је тама. Надолазила је одасвуд као праисконски прах. Био је новембар 1984. Прах и тама“ (*Lagum* 2013: 261).

Роман почиње и завршава се у форми лирског рефрена – слутњом надолазећег зла и праисконске таме, изнова потврђујући речи из Јеванђеља по Луки узете за мото: „Али ово је ваш час и власт таме“ (VI, 22,53). Међутим, то *сада* у новембру 1984. није промишљено само категоријом прошлог него и будућег, које је у основи библијског поимања времена: након таме мора доћи светлост. Иако није изречена, *светлост* (есхатон), као повлашћена реч у поетици Светлане Велмар-Јанковић¹⁸, имплицитно је присутна и на крају романа *Лагум*.

Доносећи интерпретацију историје током и након Другог светског рата из угла представника поражене буржоаске класе, интерпретацију другачију од оне коју је нудила званична историја, роман *Лагум* доводи у сумњу објективност (научност) историјског сазнања, те историју сагледава само као једну причу међу другима.¹⁹ Овакво схватање потпуно

¹⁸ Михајло Пантић истиче да су две повлашћене речи/ појмови у поетици С. Велмар-Јанковић *светлост* и *време* (2012: 163), те да би се за њене књиге „могло, уз мало метафоричке слободе, рећи да су проширене интерпретације њеног имена, *ergo*, стално тражење смисаоне корелације између осећања сопства и именске моћи језика“ (2012: 164). Исто је перифрастички подвукао и Ален Капон насловом своје монографије *Светла Светлане Велмар-Јанковић*.

¹⁹ У интервјуу „Историја и приповедање“ списатељица истиче да је званична историја о Другом светском рату резултат „систематског идеолошког и прикривања и прекрајања историјских истина“ од стране тоталитарног режима и да „та историјска прича тек треба да се прича и сагледава са различитих становишта“ (Велмар-Јанковић 2012: 39, 37). Једна од тих истина јесте да је од почетка осамдесетих година 19. века до Балканских ратова „у уметности и у науци, у трговини и банкарству, политици и дипломатији [...] створен најбољи део Србије, који је, за то кратко време, освајао Европу у чизмама од седам миља“ (Велмар-Јанковић 2012: 43). Сам интервјуист Зоран Јеремић с правом ће закључити: „Дакле, ако неким младим људима желимо да помогнемо да боље схвате Други светски рат у Србији и све политичке, социјалне и културне промене које је изазвао још увек ћемо их пре упутити на романе попут Вашег *Лагума*...“ (Велмар-Јанковић 2012: 37).

је у складу са ставовима Пола Рикера (које је развио ослањајући се на истраживања Хајдена Вајта и Ремона Арона) да историографија и прича имају исту (приповедну) структуру, утемељену на људском доживљају времена и његовом тумачењу (Riker 1993: 107–117, 207), и да историја и није наука у правом смислу речи, будући да се гради, као и фикциона прича, на основу поверења, односно сведочења (Riker 1993: 123–125). Поетичко полазиште о множини интерпретација историјске приче наћи ће се и у основи историцистичких романа С. Велмар-Јанковић, како је у критици већ примећено на примеру романа *Востаније* (в. Угреновић 2012: 97). Аналогно потреби за *новим читањима* књижевности, неопходна су и *нова читања* историје. Ако, дакле, „свака историја патње вапи за одмаздом и призива причу“ (Riker 1993: 100), онда прича има моћ да исправља неправде Историје. Ако историју пишу победници, онда је књижевност уточиште страдалника.

ИЗВОРИ

- Велмар-Јанковић, Светлана. *Савременици*. Београд: Просвета, 1967.
 Велмар-Јанковић, Светлана. *Уклетници*. Београд: Просвета, 1994.
 Велмар-Јанковић, Светлана. *Бездно*. Београд: Време књиге, 1995.
 Велмар-Јанковић, Светлана. *Нигдина*. Београд: Стубови културе, 2000.
 Велмар-Јанковић, Светлана. *Ожиљак*. Београд: Стубови културе, 2002.
 Велмар-Јанковић, Светлана. *Прозраци*. Београд: Стубови културе, 2004.
 Велмар-Јанковић, Светлана. *Востаније*. Београд: Стубови културе, 2004.
 Велмар-Јанковић, Светлана. *Изабраници*: седам есеја о песницима. Београд: Стубови културе, 2005.
 Велмар-Јанковић, Светлана. *Сродници*. Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 2013.
 Velmar-Janković, Svetlana. *Lagum*. Београд: Dereta, 2013.
 Velmar-Janković, Svetlana. *Prozraci 2*. Priredio Žarko Rošulj. Београд: Laguna, 2014.

ЛИТЕРАТУРА

- Бараћ, Станислава. „Мими В. Вуловићева.“ У: *Бездане светлости: о књижевном делу Светлане Велмар-Јанковић*: зборник. Приредио Михајло Пантић. Београд: Библиотека града 2012, 49–62.
 Бојанић Ћирковић, Мирјана. *Морални сведок: савремена поетика мемоара*. Универзитетска библиотека „Никола Тесла“ – Народна библиотека „Раде Драинац“: Ниш–Прокупље 2022.

- Борхес, Хорхе Луис. *Борхесов речник: усмени Борхес*, његове изјаве и полемике. Изабрао Карлос Роберто Стортини. Превели и приредили Ђурђина Матић и Филип Матић. Београд: Српска књижевна задруга 1996.
- Велмар-Јанковић, Светлана. „Историја и приповедање.“ Разговор водио Зоран Јеремић. *Бездане светлости: о књижевном делу Светлане Велмар-Јанковић*: зборник. Приредио Михајло Пантић. Београд: Библиотека града 2012, 5–47.
- Жежељ Коцић, Александра. „Погледи издалека и изблиза у прози Светлане Велмар-Јанковић.“ *Бездане светлости: о књижевном делу Светлане Велмар-Јанковић*: зборник. Приредио Михајло Пантић. Београд: Библиотека града 2012, 107–126.
- Капон, Ален. *Светла Светлане Велмар-Јанковић*. Превео Никола Бјелић. Београд: Стубови културе 2008.
- Lotman, Jurij Mihajlovič. *Struktura umetničkog teksta*. Prevod i predgovor Novica Petković. Beograd: Nolit 1976.
- Орвел, Џорџ. 1984. Превела Светлана Стаменић. Београд: Завод за уџбенике 2010.
- Пантић, Михајло Пантић. „Прозраци Светлане Велмар-Јанковић или слагање времена.“ *Бездане светлости: о књижевном делу Светлане Велмар-Јанковић*: зборник. Приредио Михајло Пантић. Београд: Библиотека града 2012, 163–170.
- Riker, Pol. *Vreme i priča*. Prvi tom. Prevele s francuskog Slavica Miletić (prvi deo) i Ana Moralić (drugi deo). Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića 1993.
- Рикер, Пол. *Сопство као други*. Београд – Никшић: Јасен 2004.
- Стојановић, Драган. *Лена бића Иве Андрића*. Подгорица: ЦИД – Београд: Платонеум 2003.
- Угреновић, Александра. „Историјски наратив у роману *Востаније* Светлане Велмар-Јанковић.“ *Бездане светлости: о књижевном делу Светлане Велмар-Јанковић*: зборник. Приредио Михајло Пантић. Београд: Библиотека града, 2012, 85–105.
- Fuko, Mišel. „Druga mesta.“ <<https://sr.scribd.com/document/134211192/Misel-Fuko-Druga-Mesta>> 17. 9. 2017.

Mirjana M. Bečejski

IN SEARCH... THE NOVEL DUNGEON BY SVETLANA VELMAR-JANKOVIĆ

The paper studies literary procedures by means of which the author of the novel *Dungeon*, through the portrayal of a personal and family destiny of the main heroine on the basis of the crucial (historical) events in the decades before, during and after World War II up to the moment in which her multitude of *presents* encounter, brings to life times past as well as the accumulated burdens that those times carry with them: social, political-ideological, language, ethical, aesthetic.... Conceived in a modern manner, this novel links two opposing creative principles – documentary quality and subjectivity. Namely, using the intimate notebook of the heroine Milica Pavlović we follow her train of thought – self-

recognition through moral and intellectual dilemmas, while a significant documentary-historical layer questions the historical Truth of the victors.

Special attention is paid to the I-narrator, i.e. recorder, the relation between narrative instance and narrative present (understanding temporality in Riquer sense) and the importance of „side themes“ and the essay flow of the novel during the heroine’s search for lost time was pointed out: stories with words and about words (language which is vanishing and language which is emerging), “catalogue stories” about the streets of Belgrade and its past (which will develop further in the narrative and essayistic prose of Svetlana Velmar-Janković until the monograph *The Gate of the Balkans*), passages about *the contemporaries and relatives, the cursed and the chosen ones* (culture and public workers who she will write about in her works), reflections on general and concrete problems of fine and applied arts, a narrative about the life and work of Sava Šumanović. Since the prototype of the main heroine is the writer’s mother, and at the same time it is one of the most modern female literary voices that briefly appeared in our literature between two wars, with its theme and procedures *Dungeon* represents literary homage to the forgotten writer Mima Vulović. In this way, Svetlana Velmar-Janković establishes a dialogues with a modern literary tradition – general (V. Woolf) and national (I. Sekulić), but also emphasises the emblem of her origin on the genealogical family and literary tree.

Viewing the novel *Dungeon* in the context of “family trilogy/ tetralogy” (novel *Scar*, autobiographical-memoir prose *Recollections and Recollections 2*,²⁰ and the overall literary range of Svetlana Velmar-Janković, the author of the paper points out the po-ethical principles of the writer conceived or developed in it. Thence the title of the famous work by M. Prouste was used periphrastically in the title of the work – as a mark of one of her key poethical qualities.

Keywords: culture of memory, testimony, psychological novel, documentary quality, in search of lost time, Belgrade, Sava Šumanović, stories with words and about words, intertextual relations, *Nineteen Eight*

²⁰ The original term is *prozraci* – an old Serbian word referring to illuminated pictures or inscriptions on canvass, banners. The writer herself explained that she considered *prozraci* as illuminated messages and that she used the term in the sense of memories and reminiscences.

ПОЕТИКА ПРОЗЕ СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ

Зборник радова

Поводом деценије од смрти Светлане Велмар-Јанковић (1933–2014)

Уреднице

Проф. др Снежана Милосављевић Милић

Др Јелена Милић

Издавачи

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ, Центар за наратолошке студије

СЦЕРО ПРИНТ Ниш

За издаваче

Проф. др Јован Степановић, ректор

Ненад Серафимовић

Главни уредник

Проф. др Драган Ђорђевић

проректор за научни рад и издавачку делатност

На основу одлуке Сената Универзитета у Нишу број 8/16-01-011/24-016 од 04.11.2024. год. рукопис Поетика прозе Светлане Велмар-Јанковић је одобрен за штампу у категорији зборника радова са научног скупа са међународним учешћем.

Лектура и коректура

Ауторска

Слика на корицама

Кнез Михаилова, Београд пре рата

Извор: Емилија Зуков, *Стари Београд у слици*

<https://secanja.com/stari-beograd-u-slici/?cn-reloaded=1>

Дизајн корица

DESIGN DIVINE

Графичка припрема и штампа

SCERO PRINT

Тираж

100

ISBN 978-86-7181-117-0

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41.09 Велмар-Јанковић С.(082)

НАУЧНИ скуп с међународним учешћем Нова читања

Светлане Велмар-Јанковић (2022 ; Ниш)

Поетика прозе Светлане Велмар-Јанковић : поводом деценије од смрти Светлане Велмар-Јанковић (1933–2014) / зборник радова [са научног скупа с међународним учешћем Нова читања Светлане Велмар-Јанковић одржаног у организацији Центра за наратолошке студије Универзитета у Нишу (У Нишу, 2. 12. 2022)] ; уреднице Снежана Милосављевић Милић, Јелена Милић. - Ниш : Универзитет, Центар за наратолошке студије : Сцero принт, 2024 ([Ниш] : Scero print). - 268 стр. : слика С. Велмар-Јанковић ; 24 cm

Тираж 100. - Текст ћир. и лат. - Радови на срп. и енгл. језику. - Стр. 5-9: Уводна реч / Снежана Милосављевић Милић, Јелена Милић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Резимеи ; Summaries.

ISBN 978-86-7181-117-0

а) Велмар-Јанковић, Светлана (1933-2014) -- Зборници

COBISS.SR-ID 159242249

Светлана Велимар - Јанковић

ISBN 978-86-7181-117-0
9 788671 811170

Поетика урозе
Светлана Велимар - Јанковић

Поетика урозе
Светлана Велимар - Јанковић

САДРЖАЈ

David A. Norris REPRESENTATIONS OF BELGRADE: GEOGRAPHIC AND POETIC SPACES IN SVETLANA VELMAR-JANKOVIĆ'S <i>DORĆOL</i>	13 – 32
Гојко Божовић ПИСАЦ ГРАЂАНСКОГ СВЕТА ПРЕД ЛИЦЕМ ИСТОРИЈЕ.....	33 – 40
Славица О. Гароња ДОРЋОЛ КАО ХРОНОТОП И ПОЕТИКА ГРАДА У ПРОЗИ СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ	41 – 60
Урош З. Ђурковић КЊИЖЕВНА ГЕОГРАФИЈА СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ (<i>ДОРЋОЛ, ВРАЧАР, ЗАПИСИ СА ДУНАВСКОГ ПЕСКА</i>)	61 – 72
Јелена З. Милић ЛИМИНАЛАН БЕОГРАД ИЗМЕЂУ СТРАШНОГ И ЛЕПОГ: ЛЕЗОВИТО КАО КЊИЖЕВНА СТРАТЕГИЈА У УМЕТНИЧКОЈ ПРОЗИ СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ	73 – 88
Жељка В. Пржуљ БЕОГРАДСКИ <i>ТЕФТЕР</i> СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ: мјесто и улога аутобиографских елемената у поезици Светлане Велмар-Јанковић	89 – 106
Данијела С. Вујисић ПРОЗРАЦИ – СЕЋАЊА У <i>ЛАГУМУ</i> СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ.	107 – 126
Мирјана М. Бечејски У <i>ТРАГАЊУ</i> ... РОМАН <i>ЛАГУМ</i> СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ	127 – 142
Татјана С. Јовановић ШТА ЈЕ ПРЕЂУТАЛА ГОСПОЂА МИЛИЦА ПАВЛОВИЋ?	143 – 152

Милица М. Алексић ХРОНОТОП У РОМАНУ <i>НИГДИНА</i> СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ	153 – 162
Драгана М. Јовановић ЧУДО СИНХРОНИЦИТЕТА У РОМАНУ <i>НИГДИНА</i> СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ	163 – 176
Александар С. Пејчић ОБЛИКОВАЊЕ ПРИЧЕ И ПРИЧАЊА У ДРАМАМА СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ	177 – 192
Ана С. Живковић ФИГУРА ВЛАДАРА У ДРАМИ <i>СТЕФАН ДЕЧАНСКИ</i> СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ	193 – 206
Петра М. Пешић Ивић ЛИК КНЕЗА МИХАИЛА У РОМАНУ <i>БЕЗДНО</i> И ДРАМИ <i>КНЕЗ МИХАИЛО</i> СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ	207 – 222
Снежана М. Милосављевић Милић СВЕТЛАНА ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ КАО КЊИЖЕВНИ КРИТИЧАР И ЕСЕЈИСТА	223 – 230
Јован Б. Ђорђевић СВЕТЛАНА ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ КАО ПИСАЦ ЗА ДЕЦУ: НАРАТОЛОШКА АНАЛИЗА И КЊИЖЕВНЕ ФУНКЦИЈЕ <i>КЊИГЕ ЗА МАРКА</i>	231 – 242
Милица Љ. Стојановић / Наташа М. Миланов ПОГЛЕД НА ГЛАГОЛСКУ ЛЕКСИКУ У ДЕЛИМА СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ	243 – 258
Валентина В. Генцел АРХАИЗМИ У РОМАНУ <i>БЕЗДНО</i> СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ ..	259 – 270